

Dominik Chojnowski

Pedagogiczne implikacje teorii dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego

EDUKACJA. TEORIE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

**Pedagogiczne implikacje
teorii dezintegracji
pozytywnej
Kazimierza Dąbrowskiego**

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

Dominik Chojnowski

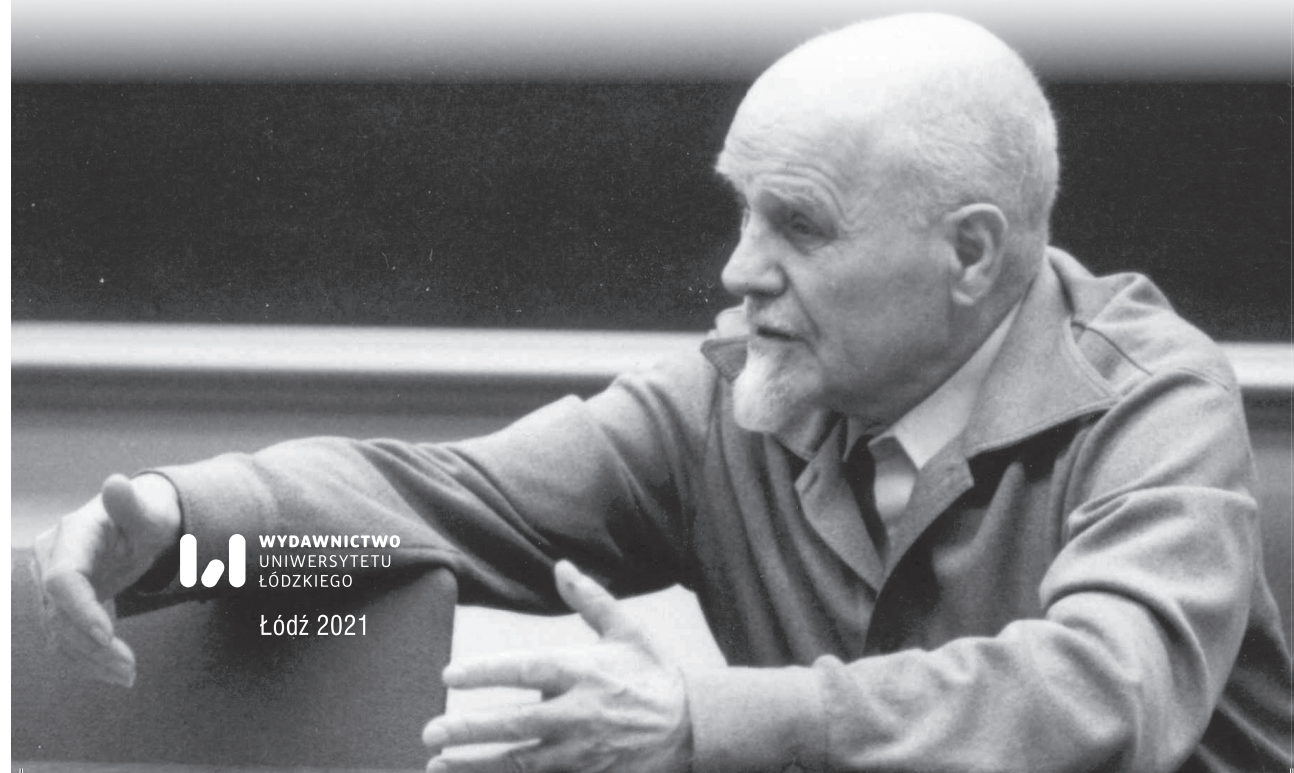
Pedagogiczne implikacje teorii dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego

EDUKACJA. TEORIE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**

Łódź 2021

Dominik Chojnowski – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu
Katedra Teorii Wychowania, 91-408 Łódź, ul. Pomorska 46/48

RECENZENT

Bogusław Milerski

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciątkowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Aneta Tkaczyk

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Sońta

PROJEKT OKŁADKI

Agencja Reklamowa efectoro.pl

Na okładce wykorzystano fotografię Kazimierza Dąbrowskiego – Russ Hewitt

© Copyright by Dominik Chojnowski, Łódź 2021

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2021

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.10140.20.0.M

Ark. wyd. 15,1; ark. druk. 14,875

ISBN 978-83-8220-564-0

e-ISBN 978-83-8220-565-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 665 58 63

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział 1	
Życie i dzieło Kazimierza Dąbrowskiego.....	15
Rozdział 2	
Hermeneutyka pedagogiczna jako metoda badań teorii w naukach humani- stycznych i społecznych.....	25
Rozdział 3	
Główne terminy w teorii dezintegracji pozytywnej.....	35
3.1. Dezintegracja.....	35
3.2. Rozwój.....	37
3.3. Potencjał rozwojowy.....	38
3.4. Konflikt.....	39
3.5. Emocje.....	42
3.6. Przekroczenie cyklu biologicznego człowieka.....	45
3.7. Wielopoziomowość.....	46
3.8. Psychiczne środowisko wewnętrzne.....	47
3.9. Esencja indywidualna i społeczna.....	48
3.10. Zdrowie psychiczne.....	48
3.11. Choroba psychiczna.....	49
Rozdział 4	
Poziomy rozwój według teorii dezintegracji pozytywnej.....	51
4.1. Poziom I – integracja prymitywna/pierwotna.....	51
4.2. Poziom II – dezintegracja jednopoziomowa.....	52
4.3. Poziom III – dezintegracja wielopoziomowa spontaniczna.....	53
4.4. Poziom IV – dezintegracja wielopoziomowa zorganizowana/usystematyzowana ...	54
4.5. Poziom V – integracja wtórna/globalna (osobowość).....	55

Rozdział 5

Dynamizmy – instynkty	57
5.1. Koncepcja dynamizmów.....	57
5.2. Wybrane dynamizmy – instynkty psychicznego środowiska wewnętrznego....	64
5.2.1. Ambiwalencje.....	64
5.2.2. Ambitendencje.....	64
5.2.3. Poczucie winy.....	64
5.2.4. Poczucie niższości w stosunku do samego siebie.....	65
5.2.5. Dynamizm przeróbki wewnątrzpsychicznej.....	65
5.2.6. Dynamizm przedmiot–podmiot.....	66
5.2.7. Dynamizm samowychowania i autopsychoterapii.....	67
5.2.8. Nieprzystosowanie pozytywne.....	68
5.2.9. Ośrodek dyspozycyjno-kierowniczy.....	68
5.2.10. Czynniki trzeci.....	69
5.2.11. Czynniki trzeci a wola mocy Fryderyka Nietzschego.....	71
5.2.12. Instynkt rozwojowy.....	73
5.2.13. Instynkt śmierci częściowej.....	74

Rozdział 6

Przykłady analiz rozwoju jednostek wybitnych na podstawie teorii dezintegracji pozytywnej	77
6.1. Przykład wielkich osobowości.....	77
6.2. Przykład wybitnej osobowości – Miguel de Unamuno.....	82
6.3. Przykład dezintegracji negatywnej Ottona Weiningera.....	86
6.4. Porównawcza analiza przypadku Michała Anioła w świetle teorii dezintegracji pozytywnej.....	88

Rozdział 7

Spór o spuściznę po Dąbrowskim. Kontrowersje i dylematy	93
7.1. Poziom integracji prymitywnej (pierwotnej). Spór z Piechowskim.....	93
7.2. Kwestia dezintegracji jednopoziomowej. Spór z Piechowskim.....	115
7.3. Zarys własnej propozycji rozwoju teorii dezintegracji pozytywnej.....	118
7.4. Wprowadzenie kategorii libido w rozumieniu Jungowskim do teorii dezintegracji pozytywnej.....	123

Rozdział 8

Zastosowanie teorii dezintegracji pozytywnej w edukacji szkolnej	129
8.1. Wzmoczona pobudliwość psychiczna/nadpobudliwość – nerwowość.....	129
8.2. Uczniowie wybitnie zdolni.....	131
8.3. Edukacja wczesnoszkolna w perspektywie teorii dezintegracji pozytywnej.....	140
8.4. Szkoła.....	147
8.5. Edukacja.....	152

Rozdział 9

Zastosowanie teorii dezintegracji pozytywnej w wychowaniu	161
9.1. Rola doradcy – psychoterapeuty – nauczyciela w procesie dezintegracji pozytywnej.....	161
9.2. Oddziaływania wychowawcze.....	172
9.2.1. Budzenie niepokoju.....	173
9.2.2. Metoda integracji i dezintegracji psychiki ucznia.....	173
9.2.3. Metoda regresji pozytywnej.....	175
9.2.4. Metoda pochwały i nagany.....	178

Rozdział 10	
Zastosowanie teorii dezintegracji pozytywnej w obszarze społecznym	181
10.1. Wymiar personalistyczno-społeczny teorii dezintegracji pozytywnej.....	181
10.2. Stosunki społeczne w świetle teorii dezintegracji pozytywnej	195
10.3. Konflikt w wymiarze społeczno-kulturowym	216
10.4. Wartości – wymiar społeczny i indywidualny	219
 Zakończenie	 225
Bibliografia	229
O autorze	237

Wstęp

W niniejszej pracy poddaję analizie teorię dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego ze szczególnym uwzględnieniem jej pedagogicznych aspektów, jako że edukacja, uczenie się i rozwój stają się w coraz większym stopniu elementem zarządzania podmiotami. Teoria taka jak prezentowana w pracy, oferująca nowe kategorie rozumienia siebie i edukacji, są potrzebne zwłaszcza teraz, kiedy pandemia SARS-CoV-2 poczyniła ogromne szkody w psychice dzieci i młodzieży. Musimy powrócić do związku pedagogiki z psychohigieną, która dostarcza nam znaczących narzędzi do obserwowania zmian w rozwoju i postawach dzieci i młodzieży oraz pozwala ustosunkować się do nich z poczuciem pedagogicznej odpowiedzialności.

Głównym celem tej pracy jest przedstawienie oryginalnej koncepcji wybitnego polskiego badacza w kontekście edukacyjnym i stwierdzenie, czy jej aplikacja w pedagogice i edukacji jest korzystna, czy też jest to koncepcja przestarzała, nieznajdująca w niej zastosowania.

Przedmiotem badań są pedagogiczne implikacje teorii dezintegracji pozytywnej. Teoria ta rodziła się stopniowo w ramach kilkudziesięcioletniej działalności klinicznej Kazimierza Dąbrowskiego – wybitnego polskiego psychiatry. Stopniowo nabierała coraz większej szczegółowości i była dopracowywana pod względem teoretycznym i empirycznym przez Kazimierza Dąbrowskiego i jego współpracowników. W celu ukazania pedagogicznego potencjału tej teorii dokonuję w pierwszej kolejności jej całościowej rekonstrukcji oraz przedstawiam współczesną debatę naukową, jaka ma nad nią miejsce. Nie jest to jednak prosta rekonstrukcja, ale autorska próba współczesnego odczytania tej teorii i jej aktualności. W tym celu wykorzystana została metoda hermeneutyczna polegająca na rozumieniu i interpretacji dzieł pisanych. Ta metoda pozwala w sposób holistyczny pokazać to, w jaki sposób z teorii tej wypływają konkretne pedagogiczne przesłanki. W teorii dezintegracji

pozytywnej określona koncepcja człowieka łączy się bowiem z określoną wizją wychowania – stanowią one integralną całość.

Według wiedzy autora do dzisiaj nie ukazała się w Polsce praca będąca próbą całościowego przedstawienia teorii dezintegracji pozytywnej i wynikających z niej pedagogicznych implikacji. Jest to zadziwiające ze względu na duży potencjał, jaki ta teoria posiada w wymiarze edukacyjnym. W Kanadzie i Stanach Zjednoczonych wciąż są organizowane, zapoczątkowane jeszcze za życia K. Dąbrowskiego, międzynarodowe kongresy poświęcone tej teorii i jej różnorodnym aspektom. Teoria ta znajduje również zastosowanie w poradnictwie poświęconym uczniom wybitnie uzdolnionym. W niniejszej rozprawie koncentruję się więc na wszechstronnej i całościowej analizie teorii w celu wydobycia z niej tych jej aspektów i wymiarów, które są istotne z punktu widzenia pedagogiki.

Dla Dąbrowskiego wychowanie, kształcenie i jakakolwiek autentyczna twórczość jest i musi być powiązana z wysiłkiem rozwoju dokonywanym przez daną jednostkę. Dlatego podchodzi on do problematyki trudności edukacyjnych przeżywanych przez poszczególnych uczniów z optymistycznym przekonaniem, że ich trudności są jedynie pozytywną szansą na pracę nad sobą i przełamywanie własnych ograniczeń. Praca ta wpisuje się zatem w dyskurs humanistyczny w pedagogice i psychologii, którego zwolennikiem był także autor teorii dezintegracji pozytywnej. Jako inicjator ruchu higieny psychicznej w Polsce opowiadał się za poszanowaniem praw pacjentów szpitali psychiatrycznych i przeciwstawiał dążeniom wynikającym z modelu behawioralnego w psychiatrii i medycynie. Spotykał się więc z różnego rodzaju trudnościami w Polsce, która znajdowała się w owym czasie pod naciskiem ideologicznym i politycznym ze strony Związku Radzieckiego. Dąbrowski utrzymywał kontakty z czołowymi postaciami świata naukowego, np. Abrahamem Maslowem, z którego koncepcją teorii dezintegracji pozytywnej łączy wiele podobieństw¹. Dlatego w teorii tej można dostrzec elementy różnorodnych tradycji myślenia o człowieku: antypsychiatrii, psychologii humanistycznej, personalizmu itp. Wpisuje się ona zatem w tradycję wielkich teorii takich jak np. psychoanaliza Zygmunta Freuda, które tworzą obszerne syntezy wiedzy mające na celu przybliżyć nam różne fenomeny z życia człowieka. U Dąbrowskiego jedną z kategorii, wokół których obudowuje się jego koncepcja, jest rozwój. Ta kategoria łączy się z kolei z takimi terminami jak „samowychowanie” i „wychowanie” itp. Powoduje to, że jednym z niewątpliwych obszarów oddziaływania tej teorii jest pedagogika. Warto więc spróbować odnowić wśród pedagogów zainteresowanie tą niezwykłą koncepcją wielkiego polskiego uczonego, aby

¹ Zob. M.M. Piechowski, *Zdrowie psychiczne jako funkcja rozwoju psychicznego*, [w:] *Zdrowie psychiczne*, red. K. Dąbrowski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979.

nie uległa ona zapomnieniu, a jej wglądy i pojęcia mogły nadal inspirować przyszłe pokolenia badaczy, znajdując trwałe miejsce w polskim dyskursie pedagogicznym.

W rozdziale pierwszym przedstawiam życie i dzieło Kazimierza Dąbrowskiego. Wprowadza on czytelnika w pracę i zaznajamia go z biografią autora teorii, co ułatwi jej umiejscowienie na tle społeczno-historycznym. Staram się też uzasadnić, z czego wynikały takie, a nie inne wybory teoretyczne Dąbrowskiego. Jego pełna nagłych zwrotów i ekstremalnych doznań „droga życia” miała bowiem niewątpliwy wpływ na formowanie się wielu oryginalnych rozwiązań i konceptualizacji obecnych w jego teorii.

W rozdziale drugim opisana została metoda badawcza, którą się będę posługiwał w tej pracy. Jest to metoda hermeneutyczna, polegająca na interpretacji i rozumieniu zobiektywizowanych źródeł kulturowych, jakimi są teksty pisane. Zaznaczam, że jest ona pojmowana w tej pracy w sposób wąski. Analizuję zatem prace autora teorii dezintegracji pozytywnej i wydobywam z nich te treści, które dają mi możliwość wglądu w to, w jaki sposób rozumiał on kwestie edukacyjne i społeczne.

Trzeci rozdział poświęcony jest omówieniu kluczowych pojęć obecnych w koncepcji Dąbrowskiego, bez których niemożliwe jest wejście w wykorzystywany przez niego aparat terminologiczny. Jest to tym bardziej konieczne, że autor teorii dezintegracji pozytywnej nadaje wielu stosowanym pojęciom znaczenie odmienne od zwyczajowego lub tworzy neologizmy nieobecne w dotychczasowej terminologii naukowej. Omawiam więc takie pojęcia jak: „dezintegracja”, „rozwój”, „potencjał rozwojowy”, „konflikt”, „emocje”, „przekroczenie cyklu biologicznego człowieka”, „wielopoziomowość”, „psychiczne środowisko wewnętrzne”, „esencja indywidualna i społeczna”, „zdrowie psychiczne”, „choroba psychiczna”. Nie są to wszystkie pojęcia, ale wybrane przeze mnie kluczowe terminy zapewniające wstępne zaznajomienie się z teorią.

W rozdziale czwartym przedstawiam poszczególne poziomy rozwoju będące podstawową strukturą, na której opiera się teoria dezintegracji pozytywnej. Ich poznanie jest niezbędne, aby można się było dalej zagłębić w teorię i przeanalizować jej poszczególne komponenty.

W rozdziale piątym prezentuję drugą główną komponentę teorii dezintegracji pozytywnej, jaką są dynamizmy, które są przetworzonymi w procesie rozwoju instynktami. W swoich wcześniejszych tekstach² Dąbrowski nie wprowadzał rozróżnienia między nimi. Stąd nawet bardzo zaawansowane dynamizmy są nazywane instynktami (np. instynkt śmierci częściowej). Po wprowadzeniu w temat opisuję też instynkty psychicznego środowiska wewnętrznego.

² Zob. K. Dąbrowski, *Uwagi o diagnostyce psychologicznej i jej znaczeniu dla samowychowania*, „Collectanea Theologica” 1958, nr 29(1–4), s. 106–128.

W rozdziale szóstym pokazuję, w jaki sposób przeprowadza się na podstawie teorii dezintegracji pozytywnej analizę rozwoju jednostek wybitnych. Jest to działanie niezbędne, ponieważ dla Dąbrowskiego najwyższym możliwym poziomem rozwoju był poziom piąty teorii (czyli integracja wtórna globalna), inaczej określany przez niego jako osobowość. Na początku dowodzę, jak istotną rolę, również pedagogiczną jako autorytety, odgrywają w teorii dezintegracji pozytywnej wielkie osobowości. Za przykład posłużą tutaj m.in. takie postaci jak Chrystus, Sokrates, Janusz Korczak, ojciec Kolbe.

Następnie przechodzę do szczegółowego omówienia wybranych przypadków rozwoju, opierając się na analizach Dąbrowskiego. Jako przykład osiągnięcia niemalże pełnej osobowości posłużył mi Miguel de Unamuno. Drugi przypadek dotyczy Ottona Weininger, któremu pomimo dużego potencjału nie było dane przejść przez kryzysy i osiągnąć wewnętrzną harmonii, co znalazło swój finał w samobójstwie. Przypadek Michała Anioła posłużył do analizy tego, jaką drogę przebył Dąbrowski na drodze budowania aparatu terminologicznego swojej teorii. W tym celu użyłem rozprawy doktorskiej z psychologii Dąbrowskiego *Podstawy psychologiczne samodręczenia (automutylacji)*³ i napisanej ponad czterdzieści lat później pracy *Osobowość i jej kształtowanie poprzez dezintegrację pozytywną* (1975)⁴.

W rozdziale siódmym przedstawiam spór o spuściznę po Dąbrowskim, do jakiego doszło pomiędzy zajmującymi się jego teorią badaczami. Jeden z dawnych współpracowników Dąbrowskiego, Michael Piechowski, zakwestionował dwa pierwsze poziomy teorii, twierdząc, że są one nieaktualne w świetle współczesnych dokonań naukowych, i wezwał do ich modyfikacji. Formułuję też własną propozycję dalszego rozwoju teorii. W ostatniej części tego rozdziału proponuję wprowadzenie kategorii libido w rozumieniu Jungowskim ze względu na konieczność operacjonalizacji terminu „energia psychiczna”, który choć przewija się przez pisma Dąbrowskiego, nie został nigdzie należycie wyjaśniony.

W rozdziale ósmym zajmuję się zastosowaniem teorii dezintegracji pozytywnej w edukacji szkolnej. Omawiam w nim m.in. koncepcję wzmożonych typów pobudliwości psychicznej, która jest najczęściej wykorzystywanym elementem teorii dezintegracji pozytywnej. Dosyć łatwo poddaje się ona operacjonalizacji i z tego względu stosuje się ją w poradnictwie dla uczniów wybitnie uzdolnionych np. w Kanadzie. Rozdział dziewiąty poświęcony jest zastosowaniu teorii dezintegracji pozytywnej w wychowaniu. Pokazuję w nim na początku, jak szeroko Dąbrowski rozumiał rolę nauczyciela w oddziaływaniu na ucznia, uznając, że powinien on mieć również kompetencje w zakresie psychoterapeutycznym, aby umieć doradzić mu

³ Tenże, *Podstawy psychologiczne samodręczenia (automutylacji)*, Lekarskie Towarzystwo Wydawnicze „Przyszłość”, Warszawa 1934.

⁴ Tenże, *Osobowość i jej kształtowanie poprzez dezintegrację pozytywną*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa 1975.

w okresach kluczowych dla jego rozwoju. Potem przedstawiam wybrane oddziaływania wychowawcze, jakie można wdrażać, opierając się na koncepcji Dąbrowskiego.

W rozdziale dziesiątym zajmuję się zastosowaniem teorii dezintegracji pozytywnej w obszarze społecznym. Omawiam w nim personalistyczno-społeczny wymiar tej koncepcji i to, jak odnosi się ona do stosunków społecznych. Przedmiotem moich rozważań jest również podejście Dąbrowskiego do konfliktów i wartości jako obszaru dobra wspólnego.

Na końcu znalazło się podsumowanie pracy, w którym wyciągam wnioski i zarysowuję kierunki przyszłych badań.

Zdarza się, że niektóre zagadnienia omawiane w tej pracy zachodzą na siebie zakresem, co okazało się nieuniknione jako immanentna cecha teorii dezintegracji pozytywnej, która pomimo starań Dąbrowskiego nie osiągnęła ostatecznego stanu klarowności. Wynika to zresztą z natury rozwoju ludzkiego, który jest fenomenem niedającym się ściśle sklasyfikować w sztucznych granicach.

Niniejsza rozprawa jest zmodyfikowaną dysertacją doktorską, napisaną pod kierunkiem prof. dr. hab. Bogusława Śliwerskiego, a obronioną w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie w 2020 roku. Szczególnie dziękuję mojemu promotorowi prof. dr. hab. Bogusławowi Śliwerskiemu za nieocenioną pomoc i wsparcie w trakcie pisania tej pracy. Słowa podziękowania kieruję do profesorów recenzentów pracy – prof. dr. hab. Józefa Górniewicza i prof. dr. hab. Marii Czerepaniak-Walczak, do promotora pomocniczego dr. Maksymiliana Chutorańskiego oraz recenzenta wydawniczego dr. hab. prof. ChAT Bogusława Milerskiego. Ich uwagi i sugestie dotyczące koniecznych zmian pozwoliły na przygotowanie niniejszej publikacji.

ROZDZIAŁ 1

Życie i dzieło Kazimierza Dąbrowskiego

Kazimierz Dąbrowski (ur. 1 września 1902 r., zm. 26 listopada 1980 r.) – psychiatra, psycholog kliniczny, filozof i pedagog – był to jedyny polski uczony, który w dyscyplinie psychiatrii i psychologii został zaliczony w poczet najbardziej wpływowych i uznanych badaczy w dziejach ludzkości: „pismo «Psychology Today» umieszcza Dąbrowskiego obok Freuda, Junga, Masłowa i Rogersa, na liście najwybitniejszych psychologów i psychiatrów w historii nauki”¹. Zasłynął na świecie swoją teorią dezintegracji pozytywnej, która dzięki alternatywnemu pojmowaniu chorób psychicznych, a wręcz ich depatologizacji, na trwałe wpisała się w historię światowego humanizmu. Jego koncepcja, jak i cała twórczość ma interdyscyplinarny charakter i łączy w sobie wątki filozoficzne, psychiatryczne, pedagogiczne, psychologiczne i socjologiczne. To wszystko powoduje, że stanowi ona po dziś dzień propozycję aktualną dla osób zajmujących się psychologią, pedagogiką bądź innymi dziedzinami. Wielu autorów zagranicznych uważa, że teoria ta jako pierwsza na świecie podkreśla jako niezwykle istotny dla rozwoju człowieka jego wymiar emocjonalny². Dąbrowski jest zatem pierwszym twórcą naukowej teorii w pełni uznającej rolę emocji, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych, dla rozwoju człowieka. Co więcej, postulował on często w swoich pracach pewnego rodzaju prymat sfery emocjonalnej człowieka nad jego sferą intelektualną. Nie oznacza to jednak, że deprecjonował

¹ L. Ostalska, *Blokada. W dziedzinie higieny psychicznej prof. Dąbrowski jest dalej niż świadomość społeczna*, „itd” 1980, nr 48(1043), s. 9.

² Zob. S. Mendaglio, *Dabrowski's theory of positive disintegration: A personality theory for the 21st century*, [w:] *Dabrowski's theory of positive disintegration*, red. S. Mendaglio, Great Potential Press, Scottsdale (AZ) 2008.

rozwój intelektualny. Uważał bowiem, że wartość inteligencji człowieka określa to, jakiej hierarchii wartości i celów służy³.

Dąbrowski przyszedł na świat w Klarowie niedaleko Lublina, w majątku, którego zarządcą był jego ojciec Antoni. Od wczesnego dzieciństwa miał kontakt z książkami i muzyką⁴. Edukację podstawową odebrał w domu rodzinnym⁵. Kazimierz miał trójkę rodzeństwa: starszego i młodszego brata i siostrę. Kiedy miał sześć lat, jego siostra zmarła na zapalenie opon mózgowych. Miała tylko trzy lata⁶. To wydarzenie pozostało w pamięci Dąbrowskiego. Niedługo potem ponownie zetknął się z widokiem śmierci, gdy jedna z bitew I wojny światowej rozegrała się w pobliżu jego domu rodzinnego. Młody Dąbrowski, idąc przez dawne miejsce swoich zabaw, widział okaleczone zwłoki żołnierzy i ich zastygłe w pośmiertnym grymasie twarze, na których malowały się spokój lub przerażenie⁷. Wydarzenie to wstrząsnęło nim i spowodowało, że zaczął zadawać sobie pytania egzystencjalne o to, dlaczego jest tak wiele nienawiści i zła na świecie⁸. Ta tematyka zajmowała go odąd przez całe życie i znalazła swoje odbicie w jego teorii dezintegracji pozytywnej.

Edukację szkolną rozpoczął w Gimnazjum Męskim im. Stefana Bato-rego w Lublinie, nazywanym też „Szkołą Lubelską”, do którego uczęszczał w latach 1916–1921⁹. Jednym z jego nauczycieli był filozof Roman Ingarden¹⁰. Już podczas nauki w gimnazjum jako wolny słuchacz (1921) Kazimierz zapisuje się na polonistykę¹¹. Gdy składa egzamin maturalny (1923), ma już zdane egzaminy z I i II roku studiów¹². Dalej kontynuuje studia polonistyczne na Uniwersytecie Lubelskim (w 1928 roku dodano do nazwy przymiotnik „Katolicki”), a w następnym roku (1924) wyjeżdża do Poznania, gdzie zostaje przyjęty na drugi rok studiów filozoficznych (równolegle studiuje polonistykę)¹³. W czasie jego studiów powraca doświadczenie

³ Zob. K. Dąbrowski, *Inteligencja na usługach osobowości i na usługach popędów*, „Zdrowie Psychiczne” 1979, nr 1, s. 6–16.

⁴ W. Tillier, *Kazimierz Dabrowski: The Man*, [w:] *Dabrowski's theory...*, s. 4.

⁵ T. Kobierzycki, *Profesor dr Kazimierz Dąbrowski (1902–1980)*, „Heksis” 2000, nr 1–3 (22–24), s. 4.

⁶ M.M. Kaminski Battaglia, *A Hermeneutic Historical Study of Kazimierz Dabrowski and his Theory of Positive Disintegration*, Dissertation submitted to the Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University, 2002, s. 55; W. Tillier, dz. cyt., s. 4.

⁷ M.M. Kaminski Battaglia, dz. cyt., s. 56.

⁸ Tamże, s. 56.

⁹ T. Kobierzycki, *Biography of Kazimierz Dąbrowski (New version by Tadeusz Kobierzycki, originally published anonymously in Wikipedia)*, 2010, s. 2, <http://www.positivedisintegration.com/Kobierzycki2010.pdf> (dostęp: 27.05.2018).

¹⁰ Tamże, s. 2.

¹¹ B. Gawroński, *Nota biograficzna*, [w:] K. Dąbrowski, *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*, red. J. Cybulska-Futkowska, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989, s. 194.

¹² T. Kobierzycki, *Profesor dr Kazimierz Dąbrowski...*, s. 4.

¹³ B. Gawroński, dz. cyt., s. 194.

śmierci: jego najlepszy przyjaciel i kolega z klasy popełnił samobójstwo¹⁴. W tamtym czasie Dąbrowski zastanawiał się nad karierą profesjonalnego muzyka, ale po samobójstwie przyjaciela zdecydował się na studia medyczne¹⁵. W 1926 roku, po zakończeniu studiów filozoficznych, polonistycznych i psychologicznych¹⁶, udaje się do Warszawy i zapisuje się na Wydział Lekarski Uniwersytetu Warszawskiego. Pozostaje tam pod wpływem Jana Mazurkiewicza – pioniera kierunku psychofizjologicznego w polskiej psychiatrii¹⁷.

Ważnym wydarzeniem w życiu Dąbrowskiego jest wygranie w 1928 roku w drodze konkursu stypendium Funduszu Kultury Narodowej na studia z zakresu medycyny, psychologii i pedagogiki w Szwajcarii¹⁸. Jego nauczycielami są tam Édouard Claparède, Pierre Bovet i Jean Piaget¹⁹. Szczególnie miło wspomina stosunki z Claparède'em, z którym wdawał się w długie dyskusje²⁰. Doktoratu na temat psychologicznych uwarunkowań samobójstwa broni w 1929 roku w Katedrze Medycyny Sądowej Uniwersytetu Genewskiego²¹. Podejmuje studia podyplomowe z zakresu psychologii i pedagogiki w Uniwersytecie Genewskim i Instytucie J.J. Rousseau, specjalizuje się w psychologii i psychopatologii dziecka²². Proponowana jest mu asystentura w Instytucie, jednak decyduje się powrócić do Polski, gdzie broni doktoratu z psychologii, napisanego pod kierunkiem prof. Stefana Błachowskiego, a zatytułowanego *Podstawy psychologiczne samoderżenia (automutylacji)*²³ i otrzymuje tytuł doktora filozofii w zakresie psychologii (1931)²⁴. W 1932 roku zdobywa dwuletnie stypendium badawcze Funduszu Kultury Narodowej i wyjeżdża najpierw do Wiednia, a potem do Paryża. W Wiedniu m.in. studiuje w Instytucie Aktywnej Psychoanalizy u prof. Wilhelma Stekla²⁵ i uzyskuje dyplom uprawniający go do prowadzenia praktyki psychoanalitycznej²⁶. W Paryżu odbywa staż m.in. w Klinice Psychiatrii Dziecięcej u prof. J. Leahy'ego²⁷. Uczęszcza również na wykłady Pierre'a Janeta na temat psychiatrii klinicznej

¹⁴ W. Tillier, dz. cyt., s. 5.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ M.M. Kaminski Battaglia, dz. cyt., s. 56.

¹⁷ T. Kobierzycki, *Profesor dr Kazimierz Dąbrowski...*, s. 4.

¹⁸ B. Gawroński, dz. cyt., s. 194.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

²¹ *Les conditions psychologique du suicide*, Imprimerie du Commerce, Genève 1929.

²² T. Kobierzycki, *Profesor dr Kazimierz Dąbrowski...*, s. 4.

²³ K. Dąbrowski, *Podstawy psychologiczne samoderżenia (automutylacji)*, Lekarskie Towarzystwo Wydawnicze „Przyszłość”, Warszawa 1934.

²⁴ Zob. T. Kobierzycki, *Profesor dr Kazimierz Dąbrowski...*, s. 4.

²⁵ B. Gawroński, dz. cyt., s. 195–196.

²⁶ Tamże. Zobacz także kopię certyfikatu dostępną na stronie założonej przez Williama Tilliera: <https://www.positivedisintegration.com/Stekelcertificate.pdf> (dostęp: 27.09.2020).

²⁷ Tamże, s. 196.

i psychopatologii²⁸. W 1933 roku²⁹ dzięki stypendium otrzymanemu z Fundacji Rockefellera Dąbrowski razem ze swoją pierwszą żoną³⁰ wyjeżdża do USA, żeby studiować zdrowie publiczne w Harvard School of Public Health³¹, która w owym czasie była czołową placówką krzewiącą idee higieny psychicznej w świecie. Oprócz tego Dąbrowski odbył też staż w klinice przy Johns Hopkins University, kierowanej przez znakomitego psychiatrę o światowej sławie Adolfa Meyera³². Z tych licznych pobytów na stażach i stypendiach zagranicznych Dąbrowski zaczerpnął ideę higieny psychicznej – interdyscyplinarnej nauki zajmującej się zarówno rozwojem jednostki, jak i społeczeństwa. To właśnie Dąbrowski był inicjatorem wprowadzenia idei higieny psychicznej w Polsce. Najpierw doprowadził do powstania Tymczasowego Komitetu Higieny Psychicznej w Warszawie (1930), a potem referatu higieny psychicznej w Ministerstwie Opieki Społecznej (1933). W 1933 roku utworzono też Sekcję Higieny Psychicznej Państwowej Naczelnej Rady Zdrowia, a następnie Polską Ligę Higieny Psychicznej (1935)³³, Instytut Higieny Psychicznej (1935), którego został kierownikiem³⁴, a po wojnie w 1948 roku Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej (PTHP)³⁵. Habilitację i tytuł Privat-Docenta z psychopatologii dziecka uzyskuje w 1934 roku na Uniwersytecie Genewskim u prof. Claparède'a³⁶.

Do wybuchu II wojny światowej Dąbrowski poświęcił się rozwijaniu ruchu higieny psychicznej za pośrednictwem Instytutu Higieny Psychicznej i zakładaniu kolejnych jego filii na terenie całego kraju³⁷. Nie ustaje jednak również w swoich dążeniach do stworzenia własnej teorii, której pewien zarys można już dostrzec w jego rozprawie doktorskiej z psychologii z 1931 roku. Owocem tej pracy jest artykuł w „Biuletynie Instytutu Higieny Psychicznej”, w którym systematycznie wyklada swoją koncepcję wzmożonych typów pobudliwości psychicznej (nie uwzględnia w niej jednak tzw.

²⁸ Tamże.

²⁹ Z tekstów Gawrońskiego i Kobierzyckiego wynika, jakoby wyjazd ten doszedł do skutku po habilitacji u Claparède'a. W rozległym studium Kaminski Battaglia jest jednak zawarta bardziej wiarygodna informacja oparta na dokumentacji pochodzącej z archiwów Fundacji Rockefellera. Wynika z niej, że nastąpiło to po pobycie w USA. M.M. Kaminski Battaglia, dz. cyt., s. 65–67. Potwierdza to W. Tillier, dz. cyt., s. 6.

³⁰ Dąbrowski był żonaty dwa razy, jego pierwsza żona zmarła na gruźlicę. Informacja uzyskana przez angielską badaczkę od Franciszka Leśniaka, bliskiego przyjaciela Dąbrowskiego. M.M. Kaminski Battaglia, dz. cyt., s. 66.

³¹ T. Rzepa, *Kulisy sporu wokół (Państwowej) Wyższej Szkoły Higieny Psychicznej. Ba-ley kontra Dąbrowski*, „Przegląd Psychologiczny” 2010, nr 3, t. 53, s. 349.

³² Tamże, s. 349.

³³ Gawroński i Kobierzycki podają jako datę koniec 1934 roku, ale w publikacji z tamtego okresu widnieje inna data. Zob. *Instytut Higieny Psychicznej*, Wydawnictwo Koła Przyjaciół Instytutu Higieny Psychicznej, Warszawa 1937, s. 8–9.

³⁴ T. Kobierzycki, *Profesor dr Kazimierz Dąbrowski...*, s. 4–5.

³⁵ Tamże, s. 5–6.

³⁶ B. Gawroński, dz. cyt., s. 196.

³⁷ Tamże, s. 197.

wzmoczonej pobudliwości intelektualnej). Interesujące jest, że Dąbrowski podjął studia teologiczne na Uniwersytecie Warszawskim (1937–1938). Zostały one przerwane przez interwencję władz uniwersytetu, które dowiedziały się o jego kwalifikacjach oraz zainteresowaniach naukowych i poprosiły naukowca o prowadzenie zajęć z higieny psychicznej³⁸.

Po wybuchu wojny nastały dla Dąbrowskiego ciężkie czasy. W 1939 roku Niemcy zamknęli Instytut Higieny Psychiczej w Warszawie. Dąbrowski przewidział przyszłość. Tuż przed wojną w 1939 roku za pośrednictwem Koła Przyjaciół Instytutu, którego był prezesem, zakupił 66-hektarową posiadłość Zagórze-Dwór w pobliżu Warszawy, by służyła jako sanatorium dla dzieci znerwicowanych. Zaledwie dwa miesiące później wybuchła II wojna światowa³⁹. W dramatycznych okolicznościach przetransportowano do Zagórza część pacjentów, personelu i sprzętu. Dąbrowski po kilku miesiącach zdołał uzyskać od władz okupacyjnych zaświadczenie, że: „Zagórze-Dwór jako sanatorium dla umysłowo chorych nie podlega żadnej konfiskacie, ponieważ jest absolutnie niezbędnym obiektem sanitarnym w Warszawie i okolicy. Za tym poszły przydziały żywnościowe”⁴⁰.

Dąbrowski udzielał w Zagórzu schronienia wielu sierotom, księżom, żydowskim dzieciom i członkom ruchu oporu⁴¹. Sam jednak nie uniknął aresztowania. W 1942 roku został uwięziony na kilka miesięcy w związku z podejrzeniem o współdziałanie z polskim podziemiem. Jego druga żona Eugenia (ożenił się z nią w 1940 roku) wynegocjowała jego wypuszczenie⁴².

Po zakończeniu wojny Dąbrowski wraca do Warszawy i reaktywuje działalność Instytutu Higieny Psychiczej. Założone w czasie wojny (1942) Studium Higieny Psychiczej, któremu władze podziemne nadały akademicki status, zostaje przekształcone w Wyższą Szkołę Higieny Psychiczej⁴³. Ruch higieny psychicznej intensywnie się rozwija i zdobywa wielu sympatyków. W Zagórzu odbywają się trzy Zjazdy Naukowe Higieny Psychiczej – pierwszy w maju 1946, drugi na jesieni 1947 i trzeci w listopadzie 1948 roku⁴⁴. Dąbrowski habilituje się w 1948 roku u prof. Adriana Demianowskiego w zakresie psychiatrii⁴⁵ (habilitację zatwierdzono dopiero po 1956 roku)⁴⁶. Pod koniec 1948 roku zostaje mu przyznane stypendium Fundacji Forda na studia badawcze w Stanach Zjednoczonych⁴⁷.

³⁸ T. Kobierzycki, *Biography of Kazimierz Dąbrowski...*, s. 3.

³⁹ E. Zakościelna, *Życie i dzieła prof. dr. hab. medycyny i filozofii Kazimierza Dąbrowskiego – czyli pasja rozwoju i trud istnienia*, „Zdrowie Psychiczne” 1981, nr 2–3, s. 14.

⁴⁰ Tamże, s. 15.

⁴¹ M.M. Kaminski Battaglia, dz. cyt., s. 77.

⁴² W. Tillier, dz. cyt., s. 7.

⁴³ B. Gawroński, dz. cyt., s. 197–198.

⁴⁴ E. Zakościelna, dz. cyt., s. 17.

⁴⁵ B. Gawroński, dz. cyt., s. 198.

⁴⁶ T. Kobierzycki, *Profesor dr Kazimierz Dąbrowski...*, s. 5.

⁴⁷ B. Gawroński, dz. cyt., s. 199.

W kwietniu 1949 roku zlikwidowano Instytut Higieny Psychicznej, w maju zaś rozwiązano Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej. Pośiadłość w Zagórzcu została zarekwirowana przez Ministerstwo Zdrowia, natomiast w 1952 roku zamknięto Wyższą Szkołę Higieny Psychicznej⁴⁸. Dąbrowski zostaje najpierw przeniesiony na stanowisko dyrektora Szpitala Psychiatrycznego w Świeciu, a potem wraz z żoną zostaje aresztowany. Po osiemnastu miesiącach zostaje zwolniony i skierowany do pracy jako ordynator w szpitalu psychiatrycznym w Kobierzynie nieopodal Krakowa, a potem – ze względu na własne starania – do Rabki⁴⁹. Ostatecznie zrehabilitowany w 1956 roku może powrócić do Warszawy. Zostaje mu też przyznany decyzją Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki tytuł profesora nadzwyczajnego⁵⁰. Otrzymuje Katedrę Psychologii w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, a następnie Polska Akademia Nauk zatrudnia go w styczniu 1958 roku na stanowisku profesora⁵¹.

W 1962 roku ponownie zostaje mu przyznane stypendium Forda i wyjeżdża na kilka miesięcy do USA i Francji⁵². We wczesnych latach sześćdziesiątych Dąbrowski spotyka Jasona Aronsona, redaktora „International Journal of Psychiatry”, który wybrał się do krajów bloku wschodniego, aby zaprosić psychiatrów do zgłaszania artykułów do jego czasopisma⁵³. Niedługo potem, podczas wizyty w Uniwersytecie Brandeisa, gdzie ma dać wykład, spotyka Abrahama Maslowa. Zostają przyjaciółmi⁵⁴. Z tego, co pisze Tillier, wynika, że zostało mu zaoferowane tam stanowisko, na którym mógłby pracować z Maslowem. Odmówił, ponieważ z pobudek patriotycznych nie chciał się wyrzec polskiego obywatelstwa, co było wymagane w procedurze nabycia obywatelstwa amerykańskiego⁵⁵.

Rok 1964 obfituje w ważne dla Dąbrowskiego wydarzenia. Rada Państwa przyznaje mu tytuł profesora zwyczajnego. Ukazuje się po polsku pierwsza praca, w której w sposób systematyczny wyklada swoją teorię⁵⁶. W wyniku trwających dwa miesiące prac translatorskich, które Dąbrowski prowadził z poznanym wcześniej Aronsonem, ukazuje się w języku angielskim pierwsza z głównych prac Dąbrowskiego⁵⁷. Na roczne zaproszenie Ministerstwa Zdrowia prowincji Quebec wyjeżdża w 1964 roku do Kanady

⁴⁸ E. Zakościelna, dz. cyt., s. 19.

⁴⁹ T. Kobierzycki, *Profesor dr Kazimierz Dąbrowski...*, s. 6.

⁵⁰ B. Gawroński, dz. cyt., s. 199.

⁵¹ Tamże.

⁵² T. Kobierzycki, *Profesor dr Kazimierz Dąbrowski...*, s. 6.

⁵³ W. Tillier, dz. cyt., s. 8.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże, s. 9.

⁵⁶ K. Dąbrowski, *O dezintegracji pozytywnej. Szkic teorii rozwoju psychicznego człowieka poprzez nierównowagę psychiczną, nerwowość, nerwice i psychonerwice*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1964.

⁵⁷ Tenże, *Positive disintegration*, Little, Brown and Co., Boston 1964.

ze swoją żoną i dwoma córkami, aby objąć stanowisko w szpitalu⁵⁸. Zaprzyjaźnia się tam z profesorem filozofii Andrzejem Kawczakiem, który będzie niezwykle pomocny podczas pisania pracy *Mental growth through positive disintegration*⁵⁹. Wkrótce dochodzi też do spotkania Dąbrowskiego z Michałem Piechowskim, wtedy doktorem mikrobiologii, który wraz z Kawczakiem zaczyna z nim współpracować⁶⁰. Dąbrowski zostaje w 1965 roku zatrudniony jako profesor wizytujący w Uniwersytecie Alberta w Edmonton. Równolegle wykłada na Uniwersytecie Laval (Quebec), Uniwersytecie Femina w Limie (Peru) i w wielu innych miejscach⁶¹.

Dąbrowski całkowicie oddaje się pracy naukowej, a rezultaty nie każą na siebie długo czekać – już w 1967 roku ukazuje się kolejna bardzo ważna publikacja Dąbrowskiego w języku angielskim: *Personality-shaping through positive disintegration*⁶².

W 1969 roku Canada Council przyznaje Dąbrowskiemu środki na badania w ramach trzyletniego projektu (1969–1972)⁶³. Wykorzystywano w nim m.in. test bodźców słownych, badanie neurologiczne i metodę autobiograficzną, na podstawie których stosowano tzw. oszacowanie poziomu rozwoju danej jednostki⁶⁴. Zaczyna się ostatnia, niezwykle intensywna pod względem zawodowym dekada życia Dąbrowskiego. Wydaje nowe publikacje w języku angielskim, takie jak wspomniana już *Mental growth through positive disintegration*⁶⁵, najgłośniejsza *Psychoneurosis is not an illness*⁶⁶, *The dynamics of concepts*⁶⁷ oraz dwutomowe *Multilevelness of emotional and instinctive functions*⁶⁸. Dąbrowski publikował też w tym okresie aforyzmy i różnego rodzaju spostrzeżenia egzystencjalne pod pseudonimem Paweł Cienin: *Existential thoughts and aphorisms*⁶⁹, *Fragments from the diary of*

⁵⁸ W. Tillier, dz. cyt., s. 9; M.M. Kaminski Battaglia, dz. cyt., s. 95.

⁵⁹ K. Dąbrowski, A. Kawczak, M.M. Piechowski, *Mental growth through positive disintegration*, Gryf Publications Ltd., London 1970.

⁶⁰ M.M. Kaminski Battaglia, dz. cyt., s. 100–101.

⁶¹ B. Gawroński, dz. cyt., s. 199–200.

⁶² K. Dąbrowski, *Personality-shaping through positive disintegration*, Little, Brown and Co., Boston 1967.

⁶³ Tenże, *Multilevelness of emotional and instinctive functions*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1996, s. 159–161.

⁶⁴ Tamże, s. 171–190.

⁶⁵ K. Dąbrowski, A. Kawczak, M.M. Piechowski, dz. cyt.

⁶⁶ K. Dąbrowski, *Psychoneurosis is not an illness*, Gryf Publications Ltd., London 1972.

⁶⁷ K. Dąbrowski, with the methodological collaboration of Andrew Kawczak and Janina Sochanska, *The dynamics of concepts*, Gryf Publications Ltd., London 1973.

⁶⁸ K. Dąbrowski, M.M. Piechowski (with M. King & D.R. Amend), *Multilevelness of emotional and instinctive functions*, t. 2: *Types and levels of development*, University of Alberta, Edmonton, AB 1972; K. Dąbrowski (with M.M. Piechowski), *Multilevelness of emotional and instinctive functions*, t. 1: *Theory and description of levels of behavior*, University of Alberta, Edmonton, AB 1974.

⁶⁹ P. Cienin, *Existential thoughts and aphorisms*, Gryf Publications Ltd., London 1972.

a *madman*⁷⁰. Warto zauważyć, że żadna z głównych anglojęzycznych prac Dąbrowskiego nie doczekała się do dzisiaj tłumaczenia na język polski.

Oprócz publikacji duże znaczenie w aktywności akademickiej Dąbrowskiego mają organizowane przezeń międzynarodowe konferencje poświęcone teorii dezintegracji pozytywnej. W sierpniu 1970 roku w Uniwersytecie Laval (Quebec) odbywa się pierwsza z nich, w grudniu 1972 roku w Montrealu (Loyola College) – druga, a trzecia w Miami w listopadzie 1980 roku. Dąbrowski w tej ostatniej już nie uczestniczył ze względu na zły stan zdrowia⁷¹. Warto przywołać tu pochodzącą z tamtego okresu opinię Włodzimierza Świątki: „Szczególnie entuzjastycznie została przyjęta teoria K. Dąbrowskiego w Stanach Zjednoczonych i w Kanadzie. Wysoko oceniona przez środowisko naukowe i psychoterapeutyczne stała się tam tematem wielu dyskusji i publikacji. Autentyczne jej wartości spowodowały zorganizowanie dwóch kongresów międzynarodowych (w Quebecu w 1970 r. i w Montrealu w 1972 r.), poświęconych dezintegracji pozytywnej. Uczestniczący w tamtejszych obradach wybitni psychologowie, psychiatrzy, pedagodzy, socjologowie i filozofowie uznali teorię dezintegracji za niezwykle fenomen współczesnej nauki. Dzięki swoim wartościom dokonała owa teoria swoistego przewrotu w psychologii i psychiatrii kontynentu amerykańskiego. Pomimo, iż wywołała tam wiele kontrowersji, to znaczna część naukowców i psychoterapeutów przyjmuje ją bez zastrzeżeń”⁷².

Po upływie niemalże czterdziestu lat sytuacja ta nie uległa zmianie, a zainteresowanie teorią Dąbrowskiego wzrasta, co prowadzi do wznawiania jego najważniejszych dzieł⁷³. Dowodem tego są też ciągle organizowane międzynarodowe spotkania⁷⁴ poświęcone jego koncepcji. Ostatnie z nich (trzynaste) odbyło się w 2018 roku w miejscowości Naperville w Stanach Zjednoczonych i nosiło tytuł *Developmental Potential and the Complexity of Change*. W Polsce również próbuje się przywrócić teorii dezintegracji pozytywnej należne jej miejsce w naukach o człowieku, o czym świadczy zorganizowane przez Katolicki Uniwersytet Lubelski w 2018 roku II Międzynarodowe Sympozjum *Kazimierz Dąbrowski i Jego dzieło we współczesnej psychologii*.

Dąbrowski od 1973 roku zaczyna regularnie przyjeżdżać do Polski i zostaje znów wybrany na przewodniczącego Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Higieny Psychiczej. Próbuje, ale nie jest w stanie ponownie reaktywować Instytutu oraz Wyższej Szkoły Higieny Psychiczej⁷⁵.

⁷⁰ Tenże, *Fragments from the diary of a madman*, Gryf Publications Ltd., London 1972.

⁷¹ B. Gawroński, dz. cyt., s. 201–203.

⁷² W. Świątek, *Teoria dezintegracji pozytywnej w opinii współczesnej nauki*, „Problemy Studentckiego Ruchu Naukowego” 1980, nr 5(51), s. 42.

⁷³ *Publisher's Note*, [w:] K. Dąbrowski, *Personality-shaping...*, s. i–ii.

⁷⁴ Nazwa „kongres” lub „konferencja” itp. zależy od konkretnego spotkania.

⁷⁵ B. Gawroński, dz. cyt., s. 202.

Dąbrowskiemu zezwolono jedynie na otwarcie w 1977 roku w Warszawie Ośrodka Higieny Psychiczej dla Ludzi Zdrowych⁷⁶. Wydaje też w tym okresie wiele prac w języku ojczystym, które cieszą się dużą popularnością i rozchodzą się w sporych nakładach⁷⁷.

Ostatnie dwa lata życia (1978–1980) przyniosły mu tak długo wyczekiwane i wiele znaczące dla tego wielkiego patrioty uznanie w kraju, gdzie zaczęto drukować jego teksty publicystyczne. Felietony i eseje Dąbrowskiego ogłaszane na łamach tygodnika studenckiego „itd” są przykładem podejścia do pacjenta jak do podmiotu, a nie do przedmiotu, osoby w pełni ludzkiej, być może nawet w większym stopniu niż leczący ją lekarz⁷⁸. W 1979 roku Dąbrowski przechodzi w Edmonton poważny atak serca. Podejmuje decyzję o powrocie do Polski, ponieważ nie chce kończyć życia na obczyźnie. Umiera w Warszawie 26 listopada 1980 roku. Zostaje na swoją prośbę pochowany w lesie, w pobliżu Instytutu w Zagórz, obok swojego przyjaciela Piotra Radły⁷⁹.

W Archiwum Kanadyjskim w Ottawie stworzono jeszcze za życia Dąbrowskiego specjalny dział poświęcony jemu i jego teorii⁸⁰.

*

Omawiana w tej pracy koncepcja jest owocem wielu dziesięcioleci pracy klinicznej Dąbrowskiego. Wyrosła bowiem na gruncie bezpośredniego kontaktu z jednostkami chorymi psychicznie. Jest to teoria, która przy uważnym odczytaniu posiada walory zarówno empirycznej podbudowy, jak i humanistycznej nadbudowy, w związku z tym można uznać ją za jedną z wielkich teorii osobowości naszych czasów. Dąbrowski był niewątpliwie wybitnym uczonym, choć może mniej rozpoznawalnym niż Freud, Rogers czy Maslow. Niemniej jednak był obecny we współczesnej nauce, która proponuje całościową wizję ludzkiej psychiki i ontogenetycznego rozwoju człowieka. Jak pisze jeden z głównych kontynuatorów myśli Dąbrowskiego na gruncie kanadyjskim Sal Mendaglio:

Teoria dezintegracji pozytywnej znajduje się w tradycji wielkich teorii, takich jak psychoanaliza Freuda i teoria interpersonalna Sullivana. Wielkie teorie mają podobieństwa; są

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Do najważniejszych z zakresu teorii dezintegracji pozytywnej należą: K. Dąbrowski, *Osobowość i jej kształtowanie poprzez dezintegrację pozytywną*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa 1975; tenże, *Nerwowość dzieci i młodzieży*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1976; tenże, *Dezintegracja pozytywna*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1979.

⁷⁸ W tej kwestii zob. M. Żurko, *Felietonistyka Kazimierza Dąbrowskiego w latach 1978–1980 jako przykład porad psychologicznych*, „Psychologia Wychowawcza” 2016, nr 10, s. 205–216.

⁷⁹ W. Tillier, dz. cyt., s. 10.

⁸⁰ B. Gawroński, dz. cyt., s. 203.